

Abdurashidova Malika

Bux.DU Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası
“Cholg‘u ijrochiligi (an’anaviy cholg‘ular)” mutaxassisligi,
2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: B.I. Mustafayev, professor

Annotatsiya: maqolada rubob cholg‘usi, uning tuzilishi va milliy sozlar orasidagi o‘rni, rubob ijrochiligi, rubob ijrochiligida ayol sozandalarning o‘rni, rubobchi qiz-ayollarning ijrochiligidagi o‘ziga xos jihatlar kabi masalalar haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: qashqar rubobi, milliy musiqa, nafis ijro, rubobchi sozanda, sahnaviy madaniyat, jamoaviy ijro, ijrochilik uslubi, musiqiy tarbiya, musiqa ta’limi, ayol sozanda, musiqiy meros.

O‘zbek milliy musiqasi asrlar davomida xalqning ruhiyati, dunyoqarashi va madaniyatini ifoda etib kelgan. Bu bebaho boylikni saqlash va avloddan-avlodga yetkazishda nafaqat erkak ijrochilar, balki xotin-qizlar ham katta hissa qo‘shganlar. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, musiqa sohasida xotin-qizlarning ishtiroki faollashdi, ular orasida rubob ijrochiligida yuksak mahorat ko‘rsatgan san’atkor ayollar yetishib chiqdilar.

Abdurauf Fitrat o‘zining “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” nomli kitobida rubob cholg‘usi tuzilishini quyidagicha ta’riflagan: “Bu cholg‘uning gavdasini to‘rt asosiy qismga bo‘lmoq mumkindir: qorin, ko‘krak, bo‘yun, boshqorin. Ko‘krak ham bo‘yun qismlarining uchchalasi bir bo‘lak tut yog‘ochidan “qazima” yo‘li bilan yasaladir. Boshi so‘ngra yasilib, sogga yopishtiriladir. Rubobning qorni bilan ko‘kragi 21/2 santimetrlik bo‘g‘oz bilan bir-biriga bog‘lanmish ikki chuqur idishga o‘xshaydir. Qorin ham bo‘g‘ozning usti kiyik yo echki terisi bilan qoplanadir. Ko‘krak bilan bo‘yunning ustini esa ingichka taxta bilan qoplaydilar. Qorinning bo‘yi 21 santimetr, eni 18 santimetr, Ko‘kragining bo‘yi 28 santimetr, eni esa qorniga tomon 5 santimetr bo‘ladir. Xarragi tubdan to‘rt barmoq yuqorida turadir. Ichakdan yasalgan 5 tori borkim, skripka torlariga o‘xshab yo‘g‘onlikda farqlidir. Bundan boshqa 12 ta «tor osti» torlari bor, Bular tanbur simidandir. Cholg‘uni rubob chalganda bularni tortmaydir. Bularning xizmati asil torlarga tortish ta’siri bilan titrab asil tor tovushiga o‘zlarining mungli titroq tovushlarini qo‘shmoqdir” [1].

Rubob — o‘zbek xalqi musiqiy madaniyatida muhim o‘rin tutadigan, chuqur tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan cholg‘u asbobidir. U nafaqat Sharq musiqiy merosining ajralmas qismi, balki milliy qadriyatlar va ma’naviyatning ramzi ham hisoblanadi. Rubob cholg‘usi Buxoro, Samarqand, Xorazm va Farg‘ona vodiysida keng tarqalgan bo‘lib, azaldan maqom, lirik va raqs musiqalarida muhim cholg‘u sifatida ishlatilgan; ayol ijrochilar uchun hissiy ifoda imkoniyati keng bo‘lgan cholg‘u sifatida qadrlangan. Shuning uchun ham ko‘plab xotin-qizlar dutor yoki nayga nisbatan rubobni tanlaganlar — u nafis, kuyli va lirik tovushga ega musiqa asbobi. Rubob – Sharq xalqlariga xos cholg‘u asbobi bo‘lib, uning nafis va qalbgga yaqin tovushi ayol ruhiyati bilan hamohang hisoblanadi.

XX asrning birinchi choragidan respublikada musiqa ta’limi tizimi kengayib, qizlar ham musiqiy bilim olish imkoniga ega bo‘ldilar, jumladan, xotin-qiz rubobchilarning shakllanishi va faoliyati boshlandi. Ungacha rubob cholg‘u ijrochiligi asosan erkaklar zimmasida bo‘lgan. 1930–40-yillardan boshlab, madaniyat muassasalarida, konservatoriya va musiqa maktablarida qizlar ham o‘qishga qabul qilingan va ular rubob cholg‘u asboblarini o‘rgana boshlaganlar. Asrning ikkinchi yarmidan boshlab xotin-qizlar orasida rubob ijrochiligi tobora rivojlanib, ular milliy musiqiy san’atning faol namoyandalari sifatida tanildi.

XX asrning 50–60-yillariga kelib, rubob ijrochiligida xotin-qizlarning faolligi oshdi. Bu davrda ilk kasbiy ayol rubobchilardan biri, maqom va xalq kuylarini jonli ijro etishi bilan tanilgan quyidagi rubobchi xotin-qizlar faoliyati bilan tanilganlardan Dilorom Alimova, Farg‘ona musiqa maktabida faoliyat yuritgan, yosh rubobchilarni tayyorlagan pedagog-ijrochi Maftuna Boboyeva, “O‘zbeknavo” ijodiy birlashmasi a’zosi, milliy ansambllarda solist rubobchi sifatida faoliyat ko‘rsatgan Gulchehra Egamberdiyeva, zamonaviy ijrochilik uslublarini an’anaviy maktab bilan uyg‘unlashtirgan ijodkor ayol Munisa Qudratova, Sanobar Hamidova — xotin-qiz rubobchi ijrochilaridan biri, an’anaviy repertuarni ijro etgan. Munisaxon Mahmudova — rubob ijrochiligida faol ayol sozanda, folklor ansambllarda qatnashgan, Mavluda Hamidova — rubobchi va pedagog, milliy musiqa ta’lim muassasalarida ustozlik qilgan. kabilarning nomlari Respublikamiz musiqa ijrochiligi madaniyati tarixi sahifalaridan o‘rin olgan. Ularning ijrochilik va pedagoglik faoliyati orqali rubob ijrochiligida ayollar nafosati, hissiy chuqurlik va ruhiy ta’sir yanada kuchaydi.

Rubob ijrochiligida xotin-qizlar faoliyati milliy musiqa madaniyatimizda yangi bosqichni belgilab berdi. Ular o‘zining hissiy, nafis va jonli ijrosi orqali rubob musiqasiga ayollik ruhini, mehr va lirik go‘zallikni olib kirdilar. Toshkent, Samarqand va Buxoro

davlat musiqa bilim yurtlarida qizlar rubob sinflarida tahsil oldila. Filarmoniya va radiokomitet qoshidagi ansambllarda ayol sozandalar faoliyat boshladilar.

Milliy sozlarda rubobchi xotin-qizlarning ijrochiligida o'ziga xos jihatlarni kuzatish mumkin. Jumladan, ularning ijrochiligi rubobdagi ifoda uslubiga o'zgacha nafosat va ruhiyat baxsh etadi. Ularning ijro repertuarida nozik termalar va lirik ohanglar ustuvorlik kasb etadi.. Bu cholg'uda yangraydigan kuylar nafis, muloyim va ruhiy mazmunli bo'ladi. Cholg'uda melodik yondoshuv va ritmik barqarorlik saqlanadi. Ayol tabiatiga xos hissiylik, mehr va mehnatsevarlik musiqa orqali ifoda etiladi. Shu bilan birga, ayol ijrochilar rubobni nafaqat sahna vositasi, balki ma'naviy tarbiya vositasi sifatida ham ko'rishadi.

Ayol musiqachi-sozandalar hayoti va ijodiy faoliyatiga doir ma'lumot beradigan bir qator maqolalar chop etilgan. Jumladan, tadqiqotchi M.Qurbonova[2]ning "Buxoro amiri saroyidagi ayol sozandalar san'ati". Look to the Past № 24 (2019) maqolasida Buxoro amirlik davrida saroyda faoliyat ko'rsatgan ayol sozandalarning ijodiy faoliyati, ularning san'atdagi o'rni, an'anaviy musiqiy madaniyatdagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

B. Ergashboyev[3]ning rubob va boshqa xalq cholg'ulari xususidagi ma'lumotlar ichida ayollar ijro an'alariga oid alohida qaydlar ham keltirgan. Angel Romero [4] maqolasida illustratsiya sifatida ayol rubab ustasi surati qo'yilgan va ayol ustozlar mavzusi ko'tarilgan. Q.Hakimov[5]ning maqolasi mazmuni ham rubob cholg'usi tarixi va uning ijrochilik an'analari —ayollar ijrochiligi tarixining ayrim sahifalariga bag'ishlangan.

Zamonaviy musiqa ijrochiligida O'zbekistonda rubob ijrochiligi yo'nalishida ko'plab xotin-qizlar faoliyat ko'rsatmoqda. Ular O'zbekiston davlat konservatoriyasi, bolalar musiqa va san'at maktablari va ansambllarda ishlab, milliy cholg'ularni yoshlarga o'rgatishda faol ishtirok etmoqdalar. Masalan: O'zbekiston davlat konservatoriyasi, musiqaqa ixtisoslashtirilgan maktablari, "Bolalar musiqa va san'at maktablari" va Istiqlol san'at maktabida rubob bo'yicha qator xotin-qiz o'qituvchilar faoliyat yuritmoqda. "So'g'diyona", "Do'stlik sadolari", "Go'zal jahon" kabi ansambllarda xotin - qiz rubobchilar faol qatnashmoqdalar;

Xotin-qiz rubobchilarning faoliyati quyidagi jihatlari bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, ular milliy musiqa an'alarini asrash va yoshlarga yetkazishda, musiqa orqali ayol obrazini go'zallik, nazokat va ma'naviy kuch ramzi sifatida namoyon etish, musiqa sohasida ayollarning ijtimoiy faolligini oshirishda, milliy cholg'ularni xalqaro sahnada targ'ib etishda o'zlarining kasbiy mahoratini namoyon etib kelishmoqda.

Bugungi kunda rubobchi xotin-qizlar nafaqat an'anani saqlab qolmoqda, balki uni zamonaviy musiqa yo'nalishlari bilan uyg'unlashtirib, O'zbekiston musiqa san'atining taraqqiyotiga munosib hissa qo'shmoqdalar. Yosh avlod vakillari – Fotima Rashidova, Shahnoz Haydarova, Nodira Qurbonova kabi ijrochilar milliy cholg'ularni zamonaviy sahna musiqasi bilan uyg'unlashtirmoqdalar. Bu orqali rubob ijrochiligi nafaqat saqlanib qolmoqda, balki yangi shakl va mazmun kasb etmoqda.

Xotin-qiz rubobchilarning ijodi va ijrochiligi milliy musiqiy madaniyatni rivojlantirishda o'ziga xos xususiyat kasb etadi:

- xotin-qizlar rubob ijrochiligining shakllanishi jarayonida rubob cholg'usi xotin-qizlar uchun jozibali asbobga aylandi, chunki u ham chiroyli, ham hissiylikka boy tovushga ega edi. Bu davrda ayniqsa, "Dutorchi qizlar ansambli" va keyinchalik "Rubobchilar ansambli" tarkibida xotin-qiz rubobchilar faol ishtirok etdi.

- xotin-qiz rubobchilar ijrosining o'ziga xos estetik xususiyatlari. Ayol sozandalar ijrochilik san'atida qator estetik va uslubiy jihatlar mujassamligi e'tiborga loyiqdir, ayniqsa, nozik his-tuyg'u va lirizm. Ayol rubobchilar ijrosi odatda nozik, ehtirosli va qalbga yaqin uslubga xosligi bilan ajralib turadi. Ular ijrosida hissiy ifodalilik, musiqaning ichki mazmuniga chuqur kirish qobiliyati kuchli bo'ladi.

- yumshoq tovush va chiroyli dinamika: Ayol ijrochilar rubobda tovushni yengil, "tor so'zlarini" nozik urg'u bilan ijro etish orqali musiqani samimiy va tabiiy qiladilar. Bu — ayol tabiatiga xos nafosatning musiqa orqali ifodasidir.

- sahnaviy madaniyat va estetik qiyofa: xotin-qiz rubobchilar sahnada nafaqat musiqa ijro etuvchi, balki estetik qiyofa yaratuvchi san'atkor sifatida ham namoyon bo'ladilar. Ular sahnaviy kiyinish uslubi, harakat madaniyati va o'zini tutish jarayonida milliylik va zamonaviylik uyg'unligini ko'rsatadilar.

Yana bir jihat: ayol ijrochilar an'anaviy rubob kuylarini zamonaviy musiqiy uslublar yo'nalishlari bilan uyg'unlashtirib ijro etadilar. Masalan, xalq kuylarini estrada yoki orkestr variantlarida jonli ijro qilish holatlari ko'p uchraydi.

O'zbekistonda rubob ijrochiligida faoliyat yuritgan ko'plab iste'dodli xotin-qizlar ijodida o'ziga xos xususiyatlarni kuzatish mumkin. Jumladan, Guljaxon Toshmatova — o'z ijrosida rubob cholg'usida lirik kuylarini jonlantirgan, "Rubobchilar ansambli" faol a'zosi bo'lgan. Munira Aliyeva — rubob ijrochiligida an'anaviy va zamonaviy uslublarni uyg'unlashtirgan mahoratli sozanda. Saodat Rahimova — filarmoniya sahnasida milliy kuylarni rubobda ijro etish bilan tanilgan. Zamira Suyunova esa "Dutorchi qizlar ansambli"da hamda "Rubobchilar ansambli"da ham ijro etgan ayol sozanda. Bu

ijodkorlar nafaqat sahnada, balki pedagogik faoliyatda ham faol bo‘lib, yosh avlodga rubob ijrochiligi sirlarini o‘rgatib kelmoqdalar.

Xotin-qizlar ijrochiligi madaniyati milliy cholg‘u san‘atida gender tengligini ta‘minlashda muhim omil bo‘ldi. Musiqada emotsionallik va badiiy ifodalilikni oshirdi. Xalq musiqasini saqlash va zamon bilan uyg‘unlashtirishda yangi estetik yo‘nalish yaratdi. Shuningdek, ayol sozandalarning sahnadagi faolligi milliy cholg‘u asboblari qiziqishni kuchaytirdi va yosh qizlarni musiqiy ta‘limga jalb etdi.

Xullas, xotin-qiz rubobchilar ijrochiligi o‘zbek musiqa madaniyatida muhim hodisadir. Ularda an‘anaviy musiqaning ruhi, zamonaviy ifoda uslubi va ayollik nafosati uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Ular nafaqat sahna san‘atini boyitdilar, balki musiqa ta‘limi va madaniy tarbiya sohasida ham ulkan hissa qo‘shdilar. Ayol sozandalar ijrosi orqali milliy musiqaning ma‘naviy, estetik va badiiy qimmatini yanada yuksak darajada namoyon bo‘ldi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Saidov Y, Mustafoyev B. Fitratning milliy til va musiqa taraqqiyotidagi o‘rni. Monografiya. - Toshkent. 2024 “Shafolat nur fayz” nashriyoti. - B. 83-84.
2. Курбонова М. Бухоро амири саройидаг аёл созандалар санъати». Журнал Look to the Past № 24 (2019)
3. Эргашбоев Б. “Uzbek folk instruments” (The Peerian Journal, Volume 5 (2022) - B.74-76.
4. Angel Romero “The Rubab: An Asian Lute Added to UNESCO’s Intangible Heritage List” — World Music Central (Angel Romero, 8 Dec 2024.
5. Hakimov Q. —“ RUBAB – AS AN ANCIENT INSTRUMENT IN TRADITIONAL AND MODERN ART. Web Of Journals. (Volume 3, Issue 5, May 2025).
6. Mustafayev B. Musiqa ta‘limi o‘qituvchisi kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish omillari. “PEDAGOGIK MAHORAT” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 9.- B.125-130.
7. Mustafayev B. Issues of Developing the Professional Skills of the School Music Education Teacher. SDES International Journal of Interdisciplinary Research Volume 6 issue 2 March to April 2025. 997-1001.